

Представляет большой интерес осуществление количественной оценки влияния банковского канала на реальный сектор экономики на панельных данных БВУ с учетом высокой доли банков во внешнем долге страны и отсутствия развитого фондового рынка, что будет исследовано в последующих работах.

Литература

1. Christiano, Lawrence J., Eichenbaum, Martin and Evans, Charles (1996): Identification and the effects of monetary policy shocks, in: *Financial Factors in Economic Stabilization and Growth*, M. Blejer, Z. Eckstein, Z. Hercowitz, and L. Leiderman (eds), Cambridge University Press, pp. 36-74.
2. Bernanke, B.S. and M.L. Gertler (2000): *Monetary Policy and Asset Price Volatility*, NBER Working Paper No. 7559.
3. Barth, M. J. and V.A. Ramey (2000): *The Cost Channel of Monetary Policy*, NBER Working Paper No. 7675.
4. Основные направления денежно-кредитной политики Национального Банка РК на 2002-2004 гг. с сайта Национального банка РК (www.nationalbank.kz)
5. Bernanke, B.S. and A. Blinder (1992): *The Federal Funds Rate and the Channel of Monetary Transmission*, *American Economic Review*, 82(4), 901-921.
6. Официальный сайт АФН (www.afn.kz)

Бұл мақалада Орта және Шығыс Еуропа, Қазақстан экономикаларындағы бар трансмиссиялық механизмнің банк каналы зерттеледі. Қазақстан банк секторына шолу беріледі. Онда Герфиндаль коэффициенті бойынша банк секторында жоғары деңгейлі концентрация болуы табылады.

The article deals with the banking channel of transmission mechanism of monetary policy in the economies of Central and Eastern Europe and Kazakhstan. A review of the banking sector of Kazakhstan is given. Gerfindal coefficient is calculated, which reveals a high degree of concentration in the sector.

А.М. Нүкенова

ТАБЫСТЫҢ АУДИТИ

Аудит нарықтық экономика жағдайында барлық шаруашылық процесіне қатысушылардың қызметінде маңызды рөл атқарады. Ол анық ақпаратпен қамтамасыз етеді, серіктестіктер арасындағы сенімділікті қалыптастыруға септігін тигізеді, оңтайлы басқарушылық шешімдерді іріктеу мен кемшіліктерді жою бойынша ұсыныстарды әзірлейді, сондай-ақ қаржылық жағдайды тұрақтандыруға, шаруашылық жүргізуші субъектілер қызметінің тиімділігін арттыруда және тұтастай қоғамның әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартуға ықпал етеді. Аудитті қаржылық, экономикалық, техникалық, заңдық және басқа да қызмет салаларында жүргізуге болады. Аудиттің ең негізгі мақсаттарының бірі-шаруашылық жүргізуші субъектілердің қаржылық есеп берулерінің нақты екендігін анықтау болып табылады. Аудитті жүргізу – бұл біздің елімізде акционерлік қоғамдардың, серіктестіктердің және басқа да шаруашылық жүргізуші субъектілердің қызметін экономикалық талдаудың және қаржылық бақылаудың салыстырмалы түрдегі жаңа бағыты. Бұрын бақылау мен тексеру қызметі жүзеге асырылмаған деп айтуға болмайды. Алайда көптеген операциялар мазмұны жағынан бір-біріне жақын болса да, ревизия мен аудит екеуі бір ұғымды білдірмейді. Аудит бақылаудың шығармашылық дамуын білдіреді. Ол экономикалық бақылаудың формалары мен түрлерін кемітпей, керісінше, толықтырады.[1]

Ұйымның табысының түрлері - қызметтің ерекшелігіне, табыстың сипаттамасы мен олардың алу мақсаттарына байланысты бөлінеді. Жай қызметтен түскен табысқа тауарлар мен өнімдерді сатудан түскен кіріс пен жасалған жұмыстан, көрсетілген қызметтен түскен

кірістер жатады. Жай қызметтен түскен табысты мойындау - ұйымның жарғылық құжаттарында тіркелген ұйымның қызметінің объектісіне байланысты болып келеді. Мысалы, егер қызметтің объектісіне болып келісім-шарт бойынша өзінің активтерін уақытша қолдануда бергеннен түскен төлем болса, онда табыс деп осы қызметтен түскен табыс яғни жал төлемі болып келеді. Егер қызметтің объектісі болып басқа ұйымдардың жарғылық капиталына қатысу үлесінен түскен кіріс болса, онда табыс деп осы қызметтен түскен төлемдерді айтамыз және тағы басқа. Бухгалтерлік есепте табыс- дебиторлық қарыз көлемінде келіп түскен ақша-қаражаттар мен тағы басқа мүлік түріндегі соманың ақша-қаражаттар түрінде есеп алынған сомаға тең түрінде қабылданады.

Табыстардың жай және тағы басқа түрлерге дұрыс бөлінуін тексеру мақсатында ұйымның жарғылық құжаттарын мұқият қарастырып шығу керек. Жарғылық құжаттарды қарастырғанда, қызметтің негізгі түрін дәл анықтау қиындығы сирек кездеспейді. Мұндай жағдайда, ұйымның есеп саясатында бекітілген мәнділік критерийін қолданған жөн. Онда негізгі қызметке мәнді болып келетін қызметті жатқызуға болады.

Аудит үрдісінде ұйымның табысын растайтын құжаттарға көп көңіл бөлу қажет. Аудитор тағы да табыстың мойындалуының өлшемін анықтау қажет. Бухгалтерлік табыста осылайша табыс келесі шарттар болғанда мойындалуы керек: ұйым табысты нақты келісім-шарт бойынша алғанда және белгілі бір операцияның болу нәтижесінде ұйымның экономикалық пайдасы ұлғаюы көзделген жағдайда. Сәйкесінше экономикалық пайданың ұлғаюына сенімділік ұйым төлем ретінде активті алғанда немесе активке қатысты, оны алуына күмәні жоқ болғанда; тауарға немесе өнімге деген меншік құқығы ұйымнан сатып алушыға көшкенде немесе қызмет тапсырыс берушімен қабылданғанда және осы операцияға қатысты жұмсалған немесе жұмсалатын шығындар анықталғанда ғана пайда болады. Осы аталған шарттардың бірін орындамаған жағдайда бухгалтерлік есепте табыс емес, кредиторлық қарыз пайда болады.

Аудит үрдісінде бухгалтерлік есеп шоттарында және есептілікте табыстың дұрыс көрсетілуін бақылау өте маңызды. Есепті көрсеткіштерді синтетикалық және аналитикалық есеппен салыстарғаннан кейін, өнімді тиіп-жіберу қандай негізде рәсімделгенін анықтау қажет. (накладной, тауарлы-көліктік накладной, сенімхат, ұйым жерінен тауарды алу жіберу хаты және тағы басқа). Есеп регистрлеріндегі, берілген бастапқы құжаттардағы сәйкеспеушіліктен туындаған күмән кезінде, аудитор клиентке мүмкіндігінше есеп көрсеткіштерінде және есептілікте өзгертулер енгізуді ұсынады. Қазіргі уақытта ұйым табысты өнімді сатып алушыға жіберген сәтте мойындайды. Мұндай жағдайда тексеріс тиіп - жіберілген тауарлар шотында жүргізеді.

Аудитор өнімді тиіп-жөнелтуді және сату операцияларына тексеру жүргізген кезде анықтауға тиісті:

- Дайын өнім сатуға шарттың жасалғандығын және олардың құжаттарының дұрыс жасалғандығын;
- Өнімді тиіп-жөнелту құжаттарының дұрыс жасалғандығын;
- Тиіліп-жөнелтілген өнімнің бағасын анықтау ережелерінің сақталғандығын және оның құжаттарында дұрыс көрсетілгендігін;
- Өнім сатуға жасалған шартқа сәйкес, сатушыдан сатып алушыға өнімді жеткізіп беру шығындарын ескеріліп, босату бағасының дұрыс белгіленгендігін;
- Тиіп-жөнелтілген өнімдердің құнын төлеуді талап еткен банк мекемелеріне төлемді талап ету құжаттарының дер кезінде табыс етілгендігін;
- Егер өнім сатушының қоймасынан тікелей босатылған жағдайда, өнімді босату құжаттарының дұрыс жасалғандығын;
- Дайын өнімдердің қоймалық есебінің дұрыс ұйымдастырылғандығын;
- Өнімді (жұмыс, қызмет) жөнелту және сатудың аналитикалық және синтетикалық есебінің дұрыс жүргізілгенін;
- Өнімді жөнелту және сату бойынша бухгалтерлік корреспонденцияларының дұрыс белгіленгендігін;

- 6000 «Негізгі қызметтен табыс» бөлімшесінің шоттары бойынша жазуларының Бас кітаптағы «Қаржы шаруашылық қызметтің нәтижесі» туралы қорытынды есеп үлгісіндегі жазулармен сәйкестігін.

Аудитор түсініктеме жазудағы баяндалған табыс жөніндегі ақпаратты мұқият зерттеп тексеруге міндетті. Табыстың қорытынды көрсеткіші әдеттегі қызметтен және төтенше жағдайлардың табыстарының сомасынан тұратын таза табыс болып табылады.

Аудитор 5610 «Жиынтық табы (зиян)» шотының дебетіндегі және кредитіндегі айналымын салыстыру жолымен анықтай алады. Аудитор 5610 «Жиынтық табыс(зиян)» шотының мәліметін Бас кітаппен және бұл шоттың кредиті бойынша, журнал-ордер №14 салыстырып яғни қазіргі уақытты шоттың карточкасы, шаруашылықтың таза табысының дұрыс құрылуын (қалыптасуына) және оны шаруашылықтың қалай пайдаланғанын тексеруге міндетті. [2]

Ұйымның табысының аудитінің мақсаты- «Тауарларды (өнімдерді, жұмысты, қызметті) сатудан түскен табыс» (қосылған құн салығын, акциздерді, ұқсас міндетті төлемдерді ескермегенде), «Алынуға тиісті пайыздар», «Басқа ұйымдарда қатысу үлесінен түскен пайда», «Төленуге тиіс пайыз», «тағы басқа табыстар» баптарында көрсетілген табыс және шығын есептілігінің көрсеткіштерінің дұрыстығы жөнінде ой қалыптастыру болып табылады. Аудиторлық дәлелдемелердің негізіне келесілер жатады: табыс және шығын есептілігі, сатып алу- сату келісімдері, жал келісім – шарты, қарыз келісім- шарттары, есеп саясаты, ұйымның табыстарын растайтын бастапқы құжаттар табыстың аудиті бойынша жалпы келесі жұмыс түрлері қарастырылуы мүмкін ұйымның жай қызметі бойынша табыс аудиті мен тағы басқа табыстар аудиті.табыстың мүмкін болатын тексеру нұсқасы көрсетілген.

1-кесте

Аудиторлық тексерістің бағдарламасы

Тексеру процедурасы	Тексеру объектілері	Жауапты тұлға	Нұсқаулар
Есеп беру мезгіліндегі табыстың түсуін тексеру	14 журнал ордер	аудитор	ҰҚЕС, ЭК нормалары, ХАС, ХҚЕС
Табысты мойындау үшін ұйым құқығы мен кіріс құжаттарының сәйкестігін тексеру	Шот-фактуралар, кіріс-шығыс ТМҚ ордерлері	аудитор	ХАС, ХҚЕС, ҰҚЕС, ЭК нормалары
Оларды мойындау үшін ұйым құқығы мен кірістерінің сай болу құжаттарын толықтау	Ұйым келісім-шарттарын мұқият тексеру	аудитор	ХАС, ХҚЕС, ҰҚЕС, ЭК нормалары
Табыс жоғарылауы бойынша тексеру мерзіміндегі операцияны есептеу дұрыстығын тексеру	Бас кітап, шот-фактуралар, алғашқы құжаттар	аудитор	Ұйымның есеп саясаты, ХАС, ХҚЕС, ҰҚЕС
Табыс сомасы есебін және есептегендегі көріну толықтығын тексеру	шот-фактуралар, бас кітап, бастапқы құжаттар	аудитор	Нормативті құжаттар, есеп саясаты, ХҚЕС, ҰҚЕС
Табыс және шығыс есебіндегі көрсетілу дұрыстығы үшін табыс шамасын анықтау дұрыстығын бақылау	Есеп саясаты, бастапқы құжаттар, шот-фактуралар	аудитор	Нормативті құжаттар, есеп саясаты, ХҚЕС, ҰҚЕС
Жұмыс пен қызметтің, өнімнің өзіндік құнын, басқару, коммерциялық және басқа табыстардың анықталуын дәлдігін тексеру, сонымен бірге олардың белгілі бір мерзімге сай болуын қадағалау	Бастапқы құжаттарды, материалдар мен қорлардың құжаттарын, тозудың есептелуінің дұрыстығын, шығынды мойындауға негіз болған құжаттарды	аудитор	Нормативті құжаттар, есеп саясаты, ХҚЕС, ҰҚЕС

Аудит ең біріншіден ұйымның ережесіне сүйеніп, ұйымның кірістерін ұйымның табыстарына жатқызылуының негізделуін тексеруді көздейді. Бұл құжат табыстың нақты анықтамасынан тұрады. Табыс деп мойындалмайтын басқа заңды және жеке тұлғалардан түскен кірістердің тізімін білу өте қажет. Оларға: комиссия, агенттік және т.б. комитент пайдасына жатқызылған тағы басқа келісім-шарттар бойынша, тағы басқа міндетті төлемдер бойынша қосылған құн салығын, алдын ала өнім, тауар, қызмет, жұмыс үшін төленген төлемдер, өнім, қызмет, жұмыс, тауардың төлемін төлеу мақсатында берілген аванстар,

кепілдер (егер келісім-шартта кепілді ұстаушыға кепілдік мүлікті беру қарастырылса). Осыдан кейін аудитор табыс және шығын есенптілігінің сәйкес баптарында дұрыс көрсетілуін тексеру мақсатында табыстардың тиісті түлеріне бөлінуін анықтайды. [3]

Аудит үрдісінде бухгалтерлік есеп шоттарында және есептілікте табыстың дұрыс көрсетілуін бақылау өте маңызды. Есепті көрсеткіштерді синтетикалық және аналитикалық есеппен салыстарғаннан кейін, өнімді тиіп-жіберу қандай негізде рәсімделгенін анықтау қажет. (накладной, тауарлы-көліктік накладной, сенімхат, ұйым жерінен тауарды алу жіберу хаты және тағы басқа). Есеп регистрлеріндегі, берілген бастапқы құжаттардағы сәйкеспеушіліктен туындаған күмән кезінде, аудитор клиентке мүмкіндігінше есеп көрсеткіштерінде және есептілікте өзгертулер енгізуді ұсынады. Қазіргі уақытта ұйым табысты өнімді сатып алушыға жіберген сәтте мойындайды. Мұндай жағдайда тексеріс тиіп-жіберілген тауарлар шотында жүргізеді. [4]

Әдебиеттер

1. Шишкин А. К. Учет, анализ, аудит на предприятии: Учебное пособие для вузов Москва ЮНИТИ, 1996. - 496 бет
2. М.Б. Байдаулетов «Аудит», - Алматы: Қазақ университеті.
3. В.П Суец, В.А. Ситникова «Аудит». Учебное пособие. – Москва, 2008
4. В.И. Подольский, « Аудит» - Москва, Юнити 2000 ж.

Табыстың аудиті ең біріншіден ұйымның ережесіне сүйеніп, ұйымның кірістерін ұйымның табыстарына жатқызылуының негізделуін тексеруді көздейді. Бұл құжат табыстың нақты анықтамасынан тұрады. Аудит үрдісінде бухгалтерлік есеп шоттарында және есептілікте табыстың дұрыс көрсетілуін бақылау өте маңызды Табыс деп мойындалмайтын басқа заңды және жеке тұлғалардан түскен кірістердің тізімін білу өте қажет. Осы мақалада табыстың аудитін жүргізу процедуралары ашылып көрсетілген.

В деятельности предприятия очень важное место и значение имеет аудит доходов, именно - это отражено в процедурных правилах его проведения, а признание дохода для учета в деятельности предприятия требует правильного и последовательного отражения и на счетах бухгалтерского учета.

И. Мамедов

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ И СТАНОВЛЕНИЯ СТРАХОВАНИЯ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

В современном обществе рисковый характер общественного производства все в большей степени определяется не столько природными факторами, сколько общественными, в первую очередь - производственными отношениями между людьми. Характер развития производственных отношений в нашей стране, сам по себе создает условия для возникновения случайных, непредвиденных событий, имеющих неблагоприятные последствия. Нестабильность в развитии рыночных отношений увеличивает предпринимательские риски. Негативной стороной научно-технического прогресса является нарастание технологических рисков (повышение пожаро - и взрывоопасности в ряде отраслей материального производства, риска загрязнения окружающей среды, рост аварийности и травматизма на транспорте). Наконец, происходит повышение риска социальных, межнациональных и межгосударственных конфликтов, гражданских волнений, которые наносят ущерб как отдельным предприятиям, организациям и лицам, так и обществу в целом. Указанный ущерб по своим масштабам является, как правило, локальным, но может носить и общий, в масштабах страны, чрезвычайный характер.